

הרב ירון רוזיליו

מעמדם ההלכתי של הנתינים

ראשי פרקים

- א. הקדמה
- ב. קבלת גרים מז' עממין – איסור לא תתחתן
 1. שיטת תוספות
 2. שיטת הרמב"ם
 3. שיטת רמב"ן ורשב"א
- ג. שיטות הראשונים בהגדרתם ההלכתית של הנתינים
 1. שיטת תוספות
 2. שיטת רש"י
 3. שיטת המגיני שלמה
- ד. שלבי הגזירה

א. הקדמה

הנתינים דהיינו הגבעונים, שהיו חלק מהחוי, ונתכנו כך ע"ש הנאמר שנתנם יהושע לחוטבי עצים ושואבי מים לבית ד', נזכרים בשני מקומות במקרא.

בראשונה ביהושע ט, כשכבאו יושבי גבעון שבארץ החוי ליהושע במירמה, כעם המתגורר בארץ רחוקה וביקשו לכרות ברית, יהושע נענה וכרת עמם ברית. כשהתברר שהם מיושבי הארץ ורימום וכבר לא יכלו להורגם מחמת השבועה, קיבלום אמנם אבל נתנום לחוטבי עצים ושואבי מים לבית ד'.

פעם נוספת מוזכרים הנתינים בימי דוד (שמואל ב כא, א). לאחר שלש שנות בצורת שואל דוד באורים ותומים בשל מה הרעה הזאת ונענה שזה מחמת מה שעשה שאול לגבעונים, שהרג נב עיר הכהנים ובזה שבר את מטה לחמם של הגבעונים שפרנסתם תלויה בכהנים, שהרי היו משמשים לבית ד'. הגבעונים דרשו להמית מבני שאול, הדבר אכן ניתן להם והבצורת נעצרה.

ביבמות עט,א מובא שכשם שיהושע גזר על הנתינים כך דוד גזר עליהם, וזאת עפ"י המובא שם "והגבעונים לא מבני ישראל המה" – ללמד שהרחיקם מבני ישראל. סיבת הגזירה בימי דוד היא אכזריותם שלא הסכימו להתרצות בממון או בדברים אחרים, ודרשו את הריגתם של בני שאול בלבד, דוד ראה את אכזריותם ורצה להרחיקם מעם ישראל שהם רחמנים וגומלי חסדים.

עוד מתחדש שם בגמרא שקדמה לגזירות הנ"ל גזירה נוספת – גזירת משה רבינו. גם בימיו באו להתגייר בערמה ואף שקיבלם מ"מ נתנם לחוטבי עצים ושואבי מים. וזאת עפ"י האמור בתחילת פרשת ניצבים, בין יתר המעמדות שנכללו בברית, "מחוטב עצים עד שואב מימך" ולא ברור למי הכוונה שהרי גרים כבר אמורים שם, וגויים גמורים ג"כ לא שייכים בברית הנ"ל. רש"י מביא מדרש תנחומא שגם בימי משה באו כנענים להתגייר בערמה וגזר עליהם משה שעבוד. וזה מה שכתוב בספר יהושע לגבי הגבעונים "ויעשו גם המה בערמה" – מלמד שכבר קדמו להם.

בכל מקום בגמרא מתייחסים לנתינים כאל מי שנתגירו, אף שהדבר לא מפורש בשום מקום, רק נתפרש שכרתו להם ברית שלא יהרגום, ויתכן שהמקור הוא בפרשת ניצבים, הכללתם בברית, וענין הערבות בכלל ישראל, ומה שייך בגויים, אלא ודאי שנתגירו.

הגמרא שם שואלת מה הצורך בריבוי הגזירות, ומסבירה שמשה גזר לדורו בלבד, יהושע המשיך את הגזירה לזמן שביהמ"ק קיים, (שנתנום למשמשי בית ד'). ודוד שראה אכזריותם גזר גם לזמן שביהמ"ק לא קיים.

הרמב"ם (אסו"ב יב,כב) כותב:

מי שנתגייר משבעה עממין אינם אסורים מן התורה לבא בקהל והדבר ידוע שלא נתגירו מהם אלא הגבעונים ויהושע גזר עליהם שיהיו אסורים לבא בקהל ...

מבואר ברמב"ם שהיחידים מז' אומות שהתגיירו הם הגבעונים, כלומר החוי, וזה סותר לכאורה מה שמובא בתנחומא שבימי משה באו כנענים להתגייר. (אי הזכרת גזירת משה ע"י הרמב"ם אינה קושיא, שכן אין ממנה נפ"מ לדינא שהרי לדורו גזר, אך קביעתו ההיסטורית טעונה ביאור).

בפירוש ענף עץ יוסף על התנחומא מובאת גירסא נוספת - "גבעונים" במקום "כנענים", ובאמת כך נראה יותר בגמ' ביבמות הנ"ל שמשווה את שתי הגזירות, משמע ששניהם היו ביחס לאותו עם, וכן נראה מרש"י ביבמות שם שנראה מדבריו שמסביר את גזירת משה ביחס לגבעונים, ויתכן שגם הגירסא המקורית ברש"י עה"ת נשתבשה ויש לגרוס "גבעונים". אמנם המהרש"א ביבמות מביא שגזירת משה היתה על הכנענים, רק הגמרא הבינה שהכוונה לכל הדומים להם מז' אומות וע"כ הקשתה מה צורך בגזירת יהושע. אבל ברמב"ם נראה שגרס בתנחומא גבעונים.

הנתינים נזכרים בהלכה בהקשרים שונים –

* בריש פרק עשרה יוחסין (סט,א) מובאים בין יתר המעמדות שבאו עם יהושע לארץ, מתבאר שם שאסורים לבא בקהל, אבל מותרים בפסולי ישראל.

* בסוף פרק האומר בקידושין (סז,ב) מובא שישראל בנתינה תופסין קידושין אבל הוי עבירה ובנם הוי כנתין.

* במכות יג,א מתבאר שישראל הבא על הנתינה חייב מלקות.

* בכתובות (כט,א) מבואר שיש חיוב קנס במפתה נתינה ובעוד מקומות.

נחלקו ראשונים בדבר מעמדם ההלכתי וגדר איסורם לבא בקהל כדלקמן.

ב. קבלת גרים משבעה עממין – איסור "לא תתחתן"

במסכת יבמות עו,א הובאה שאלה שנשאלה לרב ששת - כהן פצוע דכא, שנאסר לבא בקהל, האם מותר בגיורת ומשחררת (לדעה שגרים אינם חשובים קהל, ופסולי קהל מישראל מותרים בהם), האם "בקדושתיה קאיי",

כלומר האם כהן שנאסר לבא בקהל איבד בכך את קדושת כהונתו לכל הפחות בדברים הקשורים לאיסורי ביאה, או שלא, ונ"מ האם לכהן כזה יהיה מותר לשאת גיורת או שפחה משוחררת שאסורות לכהן רגיל אם מחמת חשש זנות או לימוד מיוחד כמובא בקידושין עח,א.

רב ששת פשט את הספק מכך ששנינו "פצוע דכא ישראל מותר בנתינה" ורואים שאף שיש לאו ד"לא תתחתן" מ"מ פצוע דכא איבד הקדושה לענין נישואין, ואחרי שנאסר לבא בקהל הותרו איסורי תורה שקיימים לכלל ישראל הקשורים לאישותו. ולכן גם לכהן הותרו איסורי הביאה כשנאסר לבא בקהל. ונמצא שפשט להם ש"לאו בקדושתיה קאיי".

הלאו ד"לא תתחתן" מובא בדברים ז,ג. ושם מובאת אזהרה להתחתן בז' אומות – "ולא תתחתן בס בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנד". ונתינים שהם מהחוי, נכללו באיסור זה.

הקשה שם רבא מה השייכות בין זה לזה, הרי איסור "לא תתחתן" הוא בזמן גיורתן של ז' אומות אולם משנתגיירו כבר מותרים מהתורה ורק רבנן גזרו (וברש"י שם – גזירת דוד בגבעונים), וא"כ לא גזרו בפסולי קהל כפצוע דכא, אף שהוא בקדושתיה לענין איסורי תורה. אבל כהן בגיורת הוא איסור תורה ואימא בקדושתיה קאי.

רבא עצמו חזר בו מקושיתו ואמר שודאי לא שייך לומר שאיסור לא תתחתן קאי בגיורתן, שהרי לא שייך חיתון בגויים, שהרי ליכא תפיסת קידושין, וודאי מה שאסרה תורה הוא בגירותן, והוא איסור תורה מיוחד לגרים מז' עממין, ובכללם לנתינים. וא"כ מה שפצוע דכא מותר בנתינה ודאי מורה שלאו בקדושתיה קאי, וה"נ נימא בכהן, וכרב ששת.

נמצא שרבא בלישנא קמא סבר שאיסור "לא תתחתן" קאי בגיורתן של ז' עממין, ובגירותן איכא איסור דרבנן בלבד בנתינים לכל הפחות, מכח גזירת

יהושע. ובלישנא בתרא סבר רבא שבגיותן אין איסור "לא תתחתן", ורק בגירותן שאיכא בהם תפיסת קידושין וחיתון נאסרו מלבא בקהל. ונמצא לפי"ז שיש איסור תורה בחיתון עם נתינים, שהם חלק מז' עממין.

אם נאמר כמסקנה דרבא דאיכא איסור תורה בגירות ולא בגויות יקשה ממספר מקומות :

א. בקידושין סח,ב מובא הפסוק "לא תתחתן" כמקור לאי תפיסת קידושין בנכרית. הרי שלסוגיא זו לא תתחתן קאי בגיותן וכלישנא קמא דרבא.

ב. הגמ' שם ממשיכה ואומרת: הניחא לר' שמעון דדריש טעמא דקרא ולכן דורש שהטעם לאיסור חיתון הוא הסרה מאחרי ד', ונשאר "כי יסיר" לרבות שאר אומות, אולם לרבנן אין יתור והאיסור נשאר בז' אומות בלבד. וע"כ הביאה הגמ' פסוק נוסף מפרשת אשת יפת תואר ללמד שקידושין לא תפסי בשאר אומות גם לשיטת רבנן. חזינן שנחלקו ר' שמעון ורבנן האם איסור "לא תתחתן" נאמר בז' אומות בלבד או שנאמר בכל האומות. לר"ש נאמר בכל האומות ולרבנן בז' אומות בלבד. בע"ז לו,ב דנים באיסור נכרית שלא מז' אומות ומובא שהאיסור הוא מדרבנן – "גזרו...בנותיהן משום דבר אחר". מקשה הגמרא "בנותיהן דאורייתא היא דכתיב "לא תתחתן בס" – ותירצה שלא זו נאמר בז' אומות בלבד ובאו רבנן וגזרו איסור על שאר האומות. ממשיכה הגמרא הניחא לרבנן לאו זה רק בז' אומות, אולם לר"ש דדריש טעמא דקרא א"כ אייתר "כי יסיר וכו'" לרבות שאר האומות (כנ"ל), א"כ איכא איסור תורה בכל האומות, וחוזרת השאלה מה צורך בגזירה דרבנן. תירצה הגמרא שלא זו היא רק "דרך חתנות" כלשון הפסוק, אולם בזנות אין איסור דאורייתא באו רבנן ואסרו אף בדרך זו. ולכאורה לפי רבא התירוץ פשוט "לא תתחתן" נאמר רק בגירות, שכן בגויותן אין חיתון. ומכך שלא תירצו כן משמע שהאיסור הוא אף בגיותן, וכרבא בל"ק.

ג. המשך הגמ' ביבמות מורה ג"כ דלא כמסקנה דרבא, שכן הגמרא ביבמות דנה שם באיסור הנתינים, ומביאה שאיסורם לקהל נובע מגזירת יהושע ודוד, ואם איכא בנתינים איסור מהתורה, מה טעם בגזירות אלו.

1. שיטת תוספות

תוספות ביבמות שם (בד"ה בהיותן) ובע"ז (לו, ב בד"ה דכתיב) מסבירים שבכל המקומות מהם משמע שאיסור "לא תתחתן" קאי בגיותן, אסיפא דקרא סמך במה שכתוב "בתו לא תקח לבנד", שזה קאי בגיותן, ובוזה אמרה הגמ' דרך חתנות, כלומר מקיחה האמורה בפסוק, לומדים שהאיסור בגויים הוא דומיא דקידושין דרך חתנות. אבל "לא תתחתן" הוא בגירותן, וכמסקנה דרבא ביבמות שם, וצ"ל שזה ודאי איירי רק בז' עממין, כי אם לא כן נמצא שיש איסור תורה בכל הגרים מלבא בקהל, ואמנם בקידושין שם משמע שלר' שמעון קאי בכל האומות, צ"ל שקאי א"לא תקח" שכן רק בחיתון עם גויים שייך הסרה ושייך לרבות, אולם בגירות לא שייך הסרה שהרי נתגיירו.

לשיטתם נשאה מסקנה דרבא, שאיסור לא תתחתן הוא בגירותן אף לשיטת ר"ש, ובאיסור "לא תקח" נחלקו ר"ש ורבנן אם הוא בכל הגויים או רק בז' עממין, וזה קאי בגיותן וכנ"ל. וע"כ אתי שפיר שאיכא גזירה דרבנן בבנות עכו"ם, שלרבנן נצרך בכל הגויים שאינם מז' עממין ולר"ש נצרך לביאת זנות. נתבאר שלתוספות נתינים אסורים בגירות מהתורה באיסור "לא תתחתן", הצורך בגזירה דרבנן בנתינים יתבאר לקמן לשיטתם.

2. שיטת הרמב"ם

פסק הרמב"ם (אסו"ב יג, א): "ישראל שבעל גויה משאר אומות דרך אישות...הרי אלו לוקין מן התורה שנאמר לא תתחתן במ בתך לא תתן לבנו ובתו

לא תקח לבנך אחד שבעה עממין ואחד כל האומות באיסור זה...". . ובהלכה ב: "ולא אסרה תורה אלא דרך חתנות, אבל הבא על הגויה דרך זנות מכין אותו מכת מרדות מדברי סופרים, גזירה שמא יבא להתחתן. ואם יחדה לו בזנות חייב עליה משום נדה ומשום שפחה ומשום גויה ומשום זונה...וכל חיובים הללו מדבריהם".

רואים ברמב"ם שאיסור "לא תתחתן" הוא בגיותן, כל"ק דרבא, ואף שלא שייך חיתון למסקנה דרבא מ"מ כך נקט להלכה הרמב"ם, ובתנאי שהוא דרך חתנות, כמובא בגמרא בע"ז הנ"ל, ולא בזנות; עוד מתבאר מדבריו שאיסור זה קיים בכל האומות, וכדעת ר' שמעון. ואכן הטור אבה"ע טז חולק על הרמב"ם וסובר כתוספות, והב"י מקשה ב' קושיות על הרמב"ם:

א. מדוע פסק כר' שמעון, הרי דעתו, דעת יחיד, ועוד שהרמב"ם עצמו פסק במקום אחר לא כר"ש (עיי"ש).

ב. כיצד פסק כל"ק דרבא לאחר שרבא עצמו חזר בו.

בכס"מ שם וכן בב"י מוסבר שהרמב"ם נקט כר' שמעון היות וממהלך הגמרא בקידושין סחב, נראה כמותו - הגמרא שם דנה באריכות בדבריו. ואת המסקנה של רבא שם מסביר הכס"מ שזה קאי לרבנן שאיסור זה הוא רק בז' עממין, אבל לר' שמעון שאיסור זה הוא בכל הגוים לא שייך לומר שבגירות קאי שאז איכא איסור תורה בכל הגרים. (וזה א"א לומר דהרי התורה אסרה מצרי וכו' דור שלישי, משמע ששאר גרים מותרים מיד). וא"כ אחרי שפסק הרמב"ם כר' שמעון ע"כ איסור זה קאי בגיותן. וכן פשט הגמרא בע"ז הנ"ל משמע כרמב"ם שאיסור "לא תתחתן" קאי בגיותן.

בביאור הגר"א מובא שהרמב"ם לא פסק כר"ש, אלא שבקידושין סחב, אחרי שהביאה הגמרא פסוק לשיטת רבנן שממנו לומדים שקידושין לא תפסי בנכרית, זה מגלה שגם "לא תתחתן" קאי על כל הגויים. ולפי"ז אין סתירה ממה שפסק הרמב"ם במק"א דלא כר"ש. אולם באבי העזרי במקום מעיר

שאיין שום הכרח בסוגיא ללמוד כג"א, ופשט הסוגיא הוא שלרבנן יש מקור אחר ונפרד שלא מגלה על הלאו ד"לא תתחתן".

באבי עזרי מובא הסבר נוסף לשיטת הרמב"ם. בסנהדרין כא,א יש מחלוקת באיסור שיש למלך לרבות לו נשים, ת"ק סובר שמרבה עד שמונה עשרה נשים, ר' יהודה סובר שאם לא מסירות את ליבו אז מותר לו יותר, ור' שמעון סובר שאם מסירה את לבו אפילו אחת עובר באיסור זה ואם לא מסירות אז ג"כ אין לרבות מעבר לשמונה עשרה.

הסבר המחלוקת שם שת"ק לא דריש טעמא דקרא כלל אפילו במקום שכתוב הטעם בפסוק – "פן יסירו את לבבו...", ור' יהודה סובר שאמנם מדעתנו לא דרשינן אבל אם כתוב במפורש דרשינן, ור' שמעון סובר שדרשינן אפילו לא כתוב כלל.

וע"כ לת"ק בכל אופן אין לרבות, וזהו שם האיסור ולכן לא אכפת לן אם מסירות או לא, אם ריבה עבר ואם לא ריבה לא עבר. לר' יהודה דרשינן טעמא המפורש שהאיסור תלוי בהסרה וע"כ גם אחת המסירה את לבו-עובר. לר' שמעון היינו דורשים מעצמינו שהחשש הוא הסרת הלב וע"כ אייתר מ"ש בפסוק "פן יסירו" לרבות שאפילו אינם מסירות כלל יש איסור בעצם הריבוי.

וא"כ לת"ק (קידושין סח,ב) שהתורה כתבה הטעם במפורש (כי יסיר), הרי "מתעלמים" מזה וכאילו לא נכתב, ורק לר' יהודה דורשים ככתוב, וא"כ לת"ק ליכא שום ראייה שפסוק זה מדבר בז' אומות, שבהם כידוע יותר שייך חשש הסרה מחמת אדיקותם בע"ז, וע"כ לשיטת ת"ק פסוק זה מדבר בכל האומות. ורק לר' יהודה שדורש הטעם המפורש בפסוק דרשינן למעט שאר האומות פרט לז' עממין, ולשיטתו באמת אמרה הגמרא ש"לא תתחתן" קאי בז' אומות. ולר"ש שדורש מעצמו אייתר ליה "כי יסיר" לרבות שאר אומות.

ונמצא שלת"ק לא למדים דבר מהכתוב "כי יסיר" וע"כ אין מקור לכך שהפרשה איירי בז' אומות, ולכן האיסור למסקנה הוא בכל האומות, לר' יהודה למדים מהטעם המפורש שאיסור זה רק בז' אומות, ול' שמעון למדים גם בלי שכתוב בפירוש, לכן "כי יסיר" מיותר ומרבה שאר אומות. וא"כ י"ל שהרמב"ם פסק כת"ק ולא כר"ש. וכמו שפסק בסנהדרין לגבי ריבוי נשים. הרב שך תמה שם שלא הוזכר פירוש זה לפניו.

ויש לעיין בשיטתו בכמה נקודות: א. מדוע הגמרא בע"ז ובקידושין מתעלמת משיטת ת"ק. ב. פשט הפרשה שם משמע בז' עממין גם בלי דרישת טעמא דקרא, שכן זה גופא נושא הפרק שם ועיין תורה תמימה שם לגבי איסור "לא תחנם" שלתוספות שייד בכולם כי סברא איכא, אבל פשט הפרשה מדבר בז' עממין בלבד. וא"כ לת"ק שלא דרשין טעמא דקרא האיסור צ"ל בז' עממין בלבד.

ומ"מ נמצא שלרמב"ם איסור "לא תתחתן" קאי בגיות. ואילו בגירות ז' עממין אינם אסורים אלא מדרבנן בלבד (אסו"ב יב, כב).

3. שיטת רמב"ן ורשב"א

הרמב"ן ביבמות עח, ב מביא בשם "לשון אחר הגון" שאיסור "לא תתחתן" קיים בז' אומות בגירות, וכלישנא בתרא דרבא, אולם איסור זה קיים בדור ראשון בלבד, וזאת היות והתורה לא כתבה בהם דורות כבמצרי וכן לא כתבה עד עולם, ע"כ איסורם הוא לדור הראשון המתגייר בלבד.

וא"כ יתכן שנמצא שני סוגי נתינים, דור ראשון אסור מהתורה, ודור שני והלאה מגזירות יהושע ודוד. ובזה הוא מיישב סתירות בין מקומות שונים. ולכן גם נצרכה גזירת יהושע ודוד לדורות. אך קשה, הרי מסקנה דרבא היא שאין בהם חיתון, ואיך יש איסור בגיותן (עי' ע"ז לו, ב). ע"כ הביא כתוספות לחלק בין "לא תתחתן" לבין "לא תקח". ופי אחר שגם רבא לא הסתפק אלא

אם יש איסור גם בגירות. בל"ק הבין שיש רק בגיות, ובל"ב הסיק שהיות ולשון חיתון לא מתיישב עם גיות שהרי לית בהו חיתון לא מסתבר שהתורה תנקוט לשון זה רק לגיות, אבל אם נאמר שאיכא איסור גם בגירות מובן הלשון, ובאמת האיסור הוא בגירות וקו"ח בגיות, ולשון התורה "חיתון" הוא אטו גירות. ובה מיושבות הסוגיות בע"ז ובקידושין שמשמע שאיסור "לא תחתן" קאי בגיות, שכן מסקנת רבא שקאי בין בגיות ובין בגירות.

נמצאו למעשה שלש שיטות באיסור "לא תחתן" –

תוספות – קאי בגירות, לדורות. ובגיות איכא איסור "לא תקח".

רמב"ם – קאי בגיות, בגירות ליכא איסור דאורייתא כלל.

רמב"ן ורשב"א – קאי בגיות בדור ראשון בלבד, מדור שני אין איסור תורה.

ג. שיטות הראשונים בהגדרתם ההלכתית של הנתינים

1. שיטת תוספות

נתבאר שלתוספות הבא להתגייר מז' עממין אסור בקהל מדין "לא תחתן". וא"כ צריך ביאור מה ראה דוד לגזור ריחוק על הגבעונים כמובא ברש"י (יבמות עח, ב) הלא כבר אסורים.

ע"כ מפורש בתוספות יבמות (עט, א בד"ה ונתינים) שבאמת לא נגזר עליהם אלא שעבוד, להיות חוטבי עצים, אבל איסורם לבא בקהל הוא מהתורה. ומה שדוד רצה להרחיקם היינו שלא יהיו בני חורין כמותם, וצ"ל בכוונתם שהריחוק הוא ריחוק מעמדי לחזק את איסור התורה הקיים בלאו הכי וכן להרחיקם מעם ישראל גם כמציאות פשוטה ללא קשר לחיתון.

לפי"ז א"ש המשך הגמרא שם שבימי רבי רצו להתיר נתינים, שאין הכוונה להתיר איסורם לבא בקהל אלא את שעבודם ולכן לא קשה איך ב"ד מבטל

איסור שגזר ב"ד גדול ממנו, דהפקר ב"ד היה הפקר. (לשיטות שרצו להתיר ממש איסורם לבא בקהל צ"ל שהיות וזה קנס זה קיל טפי אם רואים בדור מן הדורות שאין צורך בו. רמב"ן יבמות עט,א).

לפירוש תוספות א"ש המקומות שמשמע מהם שיש בנתינים איסור תורה כמו מכות יג,א (מלקות בבא על הנתינה), וכן קידושין סז,ב (בת ישראל לנתין וממזר כדוגמא ליש קידושין ויש עבירה) ומשמע בסוגיא שמדאורייתא איירי. וכן בריש פ' א"נ "הבא על הנתינה שיש לה קנס" ומוכח שם שאיכא איסור תורה שכן פליגי בקראי.

אמנם הוקשה לתוספות – אם נתין אסור מהתורה כיצד מובא בתחילת פרק עשרה יוחסין בקידושין שנתיני וחרורי (עבד משוחרר שדינו כגר) מותרים זה בזה, הרי איכא איסור תורה, ומילא לממזרי נחא שאיסורם הוא לבא בקהל וגרים לא איקרו קהל להאי תנא דריש עשרה יוחסין, אבל נתינים זהו איסור רגיל שלא נאמר בו קהל.

ותירצו שהיות והוא איסור דאישות שאיכא תפיסת קידושין למדים משאר פסולים כגון ממזרים שמותרים באלו שלא נקראים קהל, שלא כמו "לא יהיה קדש" לאסור עבד בבת חורין וגם בגיורת, כי שם ליכא תפיסת קידושין. אמנם למ"ד שסובר שנתינים אסורים רק דרבנן כבר מצינו היסוד שלא גזרו בפסולי קהל (יבמות עו,א) וא"צ לחידוש זה של תוספות.

המורם מהנ"ל, לדעת תוספות הנתינים אסורים בחיתון מהתורה וגזירת יהושע ודוד היא רק בנוגע לשעבוד.

2. שיטת רש"י

תוספות (יבמות עט,א וכתובות כט,א) דנו בשיטת רש"י.

ביבמות דף עח,ב ביחס לגזירת דוד המוזכרת שם על סמך הפסוק "והגבעונים לא מבני ישראל המה" מסביר רש"י – "כלומר שאינם ראויים לבא בקהל".

וכן בדף ע"א שם מביא רש"י שהאיסור דרבנן המוזכר בדברי רבא בלישנא קמא הוא בעצם גזירת דוד שאסרתם לבא בקהל. משמע מרש"י שגזירת דוד היא בעצם האיסור לבא בקהל ישראל.

מכאן הסיקו תוספות שלרש"י איסור נתינים לישראל הוא מדרבנן בלבד, והוקשה להם הרי סוף סוף רבא הסיק ביבמות ע"א שם שאיסורם מהתורה מלאו דלא תתחתן, אלא שצ"ל שרש"י הבין כלישנא קמא דרבא וזה מכח הסוגיא שם שדנה בגזירות דוד ויהושע, משמע שאין איסור דאורייתא, דא"כ מה צורך בגזירה נוספת לאוסרם.

בפני יהושע ישנה הערה שדברי תוספות באלו נערות נראים קצת לא מסודרים, ובכל אופן מדבריהם ביבמות שם ובאלו נערות ניתן לראות שתוספות מעלים שתי טענות עיקריות כנגד שיטת רש"י.

א. ישנם כמה וכמה מקומות מהם נראה, שאיסור נתינים הוא איסור דאורייתא. בגמרא במכות יג, א מובא שלוקין על הנתינה ועל הממזרת משמע שהוא לאו מהתורה. בגמרא בריש אלו נערות מובא שאיכא קנס לבא על הנתינה, ובע"ב שם מובא שהיא בגדר "אינו ראוי לקיימה" כלומר שאיכא איסור, ושם בקראי פליגי, משמע שיש איסור דאורייתא.

ב. אם נאמר שדוד גזר עליהם שעבוד ומכחו נאסרו לבא בקהל מדין "לא יהיה קדש", כלומר דנימא דכוונת רש"י שאכן מקור האיסור הוא דרבנן – גזירות יהושע ודוד אולם הדבר ממילא השווה להם דין עבדים ונאסרו מהתורה, וע"כ איכא מלקות וכו'. זה א"א לומר שכן לשפחה אין קנס ולנתינה יש, ועוד בקידושין סז, ב מפורש שקידושין תופסים בנתינה ובשפחה קידושין לא תפסי וא"כ מוכח שאין דינם כדין עבדים ממש, אלא שעבוד בעלמא גזרו בהו (ישנם מספר הבדלים בינם לבין עבדים ממש המובאים במפרשים שאינם קנויים קנין גוף וכן אין להם אדון מיוחד).

תוספות נשארו בהבנת רש"י שאוסרם מדרבנן, וצ"ל שבמקורות שהובאו לעיל שמהם משמע שאסורים מהתורה נקטו אגב ממזרת, ואמנם הרמב"ן ביבמות עח,ב מקשה להסבר זה.

בעצם הבנת תוספות בהו"א שנאסרו מכח "לא יהיה קדש", הקשה ר' אלחנן (קוב"ש כתובות כט,א) – איך יתכן שיאסרו מהתורה ב"לא יהיה קדש" הרי לדעתם היו הנתנים גרים גמורים, ואחרי שנגזר עליהם שעבוד נהפכו לעבדים, ולא יתכן שיהודי יקבל דין עבד כנעני, בשלמא גוי שהוטבל לשם עבדות, מתגייר לשם זה ומקבל דין מצוות כאשה וכל דיני עבד, אולם איך אפשר לשלול מיהודי את מעמדו ולהופכו לעבד כנעני? ע"כ מסביר ר' אלחנן, שגזרו עליהם עוד קודם שנתגיירו, וגירוסם כעבדים, (עכ"פ בהו"א בתוספות).

ויש מקשים, שהרי פשט הפסוקים ביהושע מורה שהתרמית נתגלתה לאחר שקיבלום, ורק אז גזרו עליהם. נראה ליישב עפ"י הגמ' ביבמות לפיה גזירות יהושע ומשה היו מקבילות, אלא שמשה גזר לדורו ויהושע גזר לדורות.

ובזמן משה רבינו מובא בפירוש הרא"ם לרש"י בתחילת פ' ניצבים, שאמנם ניסו לרמות את משה וע"כ גזר עליהם, אולם חלילה לומר שהצליחו לרמות את מי שנאמר עליו "בכל ביתי נאמן הוא", ותרמיתם נתגלתה מיד, וע"כ ייתכן שמשה גזר קודם הגיור. והגבעונים שבאו בזמן יהושע שהיו לכאורה באותו דור נכללו בגזירה זו. ולמעשה נתברר למפרע שהם גרים לשם עבדות.

ומ"מ נמצא שתוספות מבינים ברש"י שלשיטתו איסור הנתנים הוא מדרבנן בלבד ועיקר כלישנא קמא דרבא שבגירותן לית להו איסור מהתורה.

בשיטת הרמב"ם, נקט ה"ה (אסו"ב יב,כב) כהבנת תוספות ברש"י, וע"כ לרמב"ם אין כלל איסור תורה בנתנים וכל"ק דרבא. ה"ה הוסיף שיש שיטות אחרות – הרמב"ן ורשב"א שסוברים שבדור ראשון יש איסור תורה והגזירה היא מדור שני והלאה. אין לומר כן ברמב"ם הואיל ופשט לשון הרמב"ם מורה שסובר כהבנה הנ"ל ברש"י.

שיטת פני יהושע בדעת רש"י

הפנ"י (ריש פ' א"נ) מאריך בשיטת רש"י. הפנ"י מביא תחילה שרש"י כתב במקומות אחרים שאיסור הנתינים הוא מהתורה. במכות יג,א פרש"י המשנה שלוקין על הנתינה – משום לאו ד"לא תתחתן". וכן פרש בסנהדרין נא,א. ופלא שלא הוזכר הדבר בראשונים שדנו בדבריו.

ע"כ אומר הפנ"י שרש"י סובר כתוספות שאיסור הנתינים הוא אכן מהתורה. אלא שמפורש בע"ז לו,ב שאיסור זה הוא רק בדרך חתנות, וזה לא שייך באונס ומפתה כי אין שם דרך חתנות, ולכן מסביר רש"י בכתובות לגבי קנס, שנאסרו מכח גזירת דוד וסובר שהיות והם חוטבי עצים ושואבי מים לכן הם דומים דעבדים, וע"כ רבנן הוסיפו לאסור הנתינים גם בדרך זנות מכח "לא יהיה קדש" דרבנן, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון.

אמנם במשנה שם ביחס לחיוב קנס בכותית הזכיר רש"י "לא תתחתן", והרי זו דרך זנות, ומסביר הפנ"י שהחסרון הוא שא"א לקיים בכותית "ולו תהיה לאשה" מחמת איסור זה. אלא שלפירוש זה קשה מדוע רש"י לא פרש כן גם בנתינה המובאת במשנה שם, וע"ש בפנ"י.

יש החולקים על הדין המוזכר בפנ"י ש"לא תתחתן" הוא רק באישות. אמנם הדבר מפורש בגמרא ע"ז לו,ב אך האבנ"מ (ריש סימן טז) כתב שזה לשיטת ר"ש שהאיסור בכל האומות בגיותן וע"כ יש חילוק בין דרך חתנות לדרך זנות אך לרבנן שקאי בז' עמים בגירותן ויש בהם תפיסת קידושין י"ל שהוי ככל חייבי לאוין שלוקין אפילו בביאת זנות. וכ"כ הריטב"א בקידושין סז,ב.

פנ"י בדעת רש"י – הסבר נוסף

הפנ"י מביא דרך שונה ונכונה יותר לדעתו בהבנת רש"י, בדומה לשיטת המגיני שלמה שיובא לקמן. לרש"י מהלך חדש ומקורי בגדר מעמד הנתינים.

הפנ"י כותב שרש"י סובר כרמב"ן בגדרי איסור "לא תתחתן" דור ראשון נאסר ואח"כ מותר מהתורה. אלא שבאו משה יהושע ודוד וגזרו שלא יבואו בקהל, והכוונה בגזירה זו אינה איסור דרבנן גרידא אלא בעצם מנעו את קבלת גירותם בשלימות. וזאת על בסיס ההבנה שהצורך בבי"ד בגירות אינו תנאי שגירות תהיה בבי"ד אלא שבי"ד הם המגיירים. ומקבלים הגר לכלל ישראל. הפנ"י רואה את הדור הראשון שאסור ב"לא תתחתן" כדור שגירותו בעצם לא הושלמה מכח גזירת הכתוב וזה מה שיוצר את האיסור לבא בקהל, אלא שבמצב נורמלי הגירות נגמרת בדור השני, בנתינים באו חכמים ועצרו את קבלת הגירות ונמצא שדור שני כדור ראשון וכן הלאה.

נמצא להבנה זו שאמנם תחילת האיסור בנתינים הוא איסור דרבנן, אבל אופי האיסור גרם להישארות איסור התורה, ונכון הוא לומר גם שנתנים אסורים מכח גזירת דוד וגם שאסורים מהתורה. וזה מיישב את הסתירה ברש"י שהמקצת מקומות מדבר על איסור תורה ובמקצת על איסור דרבנן.

להבנה זו שתי הלישנות בדברי רבא (יבמות עו,א) יוסברו באופן שלל"ק הבין רבא שבגירותן איכא איסור דרבנן בלבד מחמת שאין איסור "לא תתחתן" אלא בגיותן. ולל"ב הבין רבא שאיסור לא תתחתן קאי בגירותן וגזירת דוד ודאי קיימת, ובאה להמשיך את אותו איסור תורה גם מעבר לדור ראשון.

3. שיטת המגיני שלמה

המגיני שלמה (ר"פ א"נ) מחדש דרך נוספת, ומטיל ספק בעצם הגירות של הנתינים. שיטתו מתבססת על אפשרות שהנתינים לא התגיירו אלא רק כ"גר תושב", כלומר שקיבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז, או שאכן התגיירו ממש אך בכל אופן יש פגם בגירותן, וזאת מחמת שגירותם היתה מיראה פן יהרגום. ולשיטתו רק בזה איכא איסור לא תתחתן, כלומר אדם מז' אומות שיש פגם

בגירותו, אסרתו תורה מלבא בקהל, אולם יבואו מהם ויקבלו עליהם גירות בלב שלם אזי מהתורה הם גרים גמורים שראוים לבא בקהל.

בזה מיישב המגיני שלמה את קושיית תוספות (מגילה יד, ב וסוטה לה, ב) איך נשא יהושע את רחב אחרי שגיירה הרי היא מז' אומות וקאי ב"לא תתחתן", הואיל ורחב התגיירה כגר צדק לא שייך בה איסור זה שאינו אלא בגר תושב או בגר מחמת יראה ויהושע הכיר בה שלא מחמת יראה התגיירה (ומסבר כן הואיל והובטח לה שלא יהרגוה, מדוע נתגיירה) ותוספות מתרצים שלא היתה כנענית אלא מעם אחר.

ובניהם כאמור כיוצא בהם. מין מעמד ביניים בין גוי לישראל, ובאו גזירות יהושע ודוד וגזרו שלא יקבלו את בניהם גם אם ירצו להתגייר בלב שלם, וישארו לכל הפחות באיסור דרבנן.

ונמצא שהיום יש ב' סוגי נתינים. נתינים כאבותיהם שאסורים מהתורה ונתינים שבאו להתגייר בלב שלם שאסורים מדרבנן. וא"ש שלפעמים כתב רש"י כך ולפעמים כך. (אמנם יש לבאר מדוע שינה פירושו ממקום למקום).

המגיני שלמה דייק את חידושו מלשון הגמרא ביבמות עט, א שכינתה את הגבעונים "גרים גרורים" והבין שאין הכוונה סתם לביטוי מזלזל אלא להגדרה של גירות לא שלימה. אלא שהוקשה לשיטתו הגמרא ביבמות כד, ב שמביאה מחלוקת בדין המתגיירים לשום דבר, כמו מחמת יראה או אשה וכדו' ומסכם שם רב שלהלכתא כולם גרים הם. ומילא להבנה שהם גרי תושב ניחא, אבל להבנה שהם גרים מיראה קשה שסו"ס הם גרים ולא כשיטתו שהם מעמד ביניים.

הסביר המגיני שלמה שבאמת אין כוונת הגמרא שהם גרים גמורים אלא ספק כי איננו יודעים מה שבלבו ועל כן חוששין לקידושיו, ומה שמתירים לו לכנוס שם בנטען על נכרית זה מחמת שאיכא ספק ספיקא שמא לא נתגיירה מחמתו ואם כן שמא נתגיירה בלב שלם. (הוקשה לי להבנה זו ששני

הספיקות הם משם אחד, האם כוונתה אמיתית ובכח"ג ל"ח ס"ס כמובא בתוספות בכתובות ט, ב לגבי שם אונס חד הוא). ולדידן בנתינים שהם גרים מיראה יהיו בספק דאורייתא ביחס לאיסור לא תחתן. אמנם עדיין צ"ע מרש"י במכות יג, א שלוקין על לאו זה, המגיני שלמה לא התייחס לכך.

יש לבאר לשיטתו כמאן אזלא שיטת רש"י, כל"ק או כל"ב דרבא, דאם נאמר כל"ק שאיכא איסור תורה בגיותן - בגירותן יש רק איסור דרבנן וכהכרח הסוגיא שם, שהרי מכח זה דחה רבא את דברי ר' ששת. ואם נאמר כל"ב שאיכא איסור תורה בגירותן, הרי זה נגד שיטתו שגר גמור מותר, וא"א לומר שכוונת הסוגיא לגר שאינו גמור ואיכא שיעור מגיותו שהרי ללישנא זו לית להו חתנות בגיותן ומשמע שאין איסור בגיותן כלל (וא"א לומר כשיטת הרמב"ן שיש איסור גם בגיותן שזה טוב רק למ"ד שאיכא איסור תורה בגירות ולכך נקטה התורה לשון חיתון אבל לשיטתו זה לא שייך). וצ"ע.

היסוד שיש חסרון בגירותם מופיע כבר במאירי בכתובות, אלא ששם משמע שהתגלגל מכך איסור תורה מחמת אי קבלת גירותם ובדומה לשיטת הפנ"י.

לשיטת המגיני שלמה נראה שאין הכוונה שחידשה התורה לאו מיוחד למצב ביניים זה אלא שלא זו קיים בגיותן והיות וגירום אינו שלם נשאר בהם האיסור מגיות. אמנם מצב ביניים זה שבו הם אינם גרים גמורים טעון בירור האם חייבים במצוות וכו'. שכן לכאורה מדבריו נראה שפרט לאיסורם בקהל לא מצינו השלכה נוספת. לאחת האפשרויות שמובאות בדבריו שהתגיירו כגרי תושב, יש לעיין שהרי בריש ניצבים נכללו בברית, משמע שהם ישראלים. אמנם פשוט להבין שהכוונה למי שקיבל גירות גמורה ועליו גזר משה להיות חוטב עצים וכו', וא"כ הוא יהודי רק שנאסר בקהל מדרבנן.

נמצאו כמה שיטות ראשונים בנתינים: יש שנותנים בהם איסור תורה, יש מדרבנן, יש הסוברים שהם בספק איסור תורה ויש שסוברים שתחילתם דרבנן אך מחמת זה נגרם להם איסור תורה.

ד. שלבי הגזירה

נתבאר ביבמות עט,א שלגזירה על הנתינים היו שלשה שלבים: גזירת משה יהושע ודוד. משה לדורו יהושע לזמן שביהמ"ק קיים ודוד לכל הדורות. יש לבאר לפי שיטות הראשונים הנ"ל מה בדיוק נגזר עליהם בכל שלב

לתוספות שנאסרו מהתורה חייבים לומר שבכל שלבי הגזירה נגזר עליהם שעבוד, כי לבא בקהל אסורים ממילא. ואפשר להסביר שמשה כשגזר שעבוד לדור אחד בלבד כוונתו היתה ליצור חיץ בינם לבין עמ"י ופחות לעצם השעבוד. אולם יהושע שהצמיד הגזירה לזמן בית המקדש כיוון גם לתועלת המעשית שיהיו משמשים לבית המקדש. ודוד שגזר לכל הדורות מחמת אכזריותם ג"כ נתן הדגש יותר על ההרחקה.

להבנת תוספות ברש"י שאיסורם בקהל הוא מדרבנן, י"ל שבתקופת משה ויהושע נגזר עליהם שעבוד בלבד, ודוד היה הראשון שגזר עליהם איסור בקהל, שכן אצל דוד נאמר: "והגבעונים לא מבני ישראל המה". שם אין שום איזכור לשעבוד. ומדויק הדבר מדברי רש"י ביבמות עו,א ובכתובות בריש א"נ שמביא רק את גזירת דוד. אמנם ברור שגזר גם שעבוד כהמשך לגזירת יהושע וגם מכח גזירת יהושע נאסרו לבא בקהל מחמת דמיונם לעבדים שהרי בגמ' שאלו מה צורך בכל הגזירות משמע שהם מקבילות בתוקפם.

ונמצא שאף שי"ל שבכל פעם היה דגש אחר לגזירה מ"מ מבחינה מעשית י"ל שלכל השלבים תוכן אחיד, בהתאם לכל אחת משיטות הראשונים.